

Periodisme satíric en català del que ara's parla: els almanacs humorístics de la «Librería Española» d'Innocenci López Bernagossi com a exemple

Julien LANES MARSALL

Université Paris Sorbonne (Séminaire d'Études catalanes)
julien.lanes-marsall@paris-sorbonne.fr

El 1855, el famós llibreter i editor republicà federal, Innocenci López Bernagossi (Girona, 1829 – Barcelona, 1895) adquirí la «Librería Española», d'on va sortir —sobretot a partir de la dècada dels anys seixanta— una gran quantitat de publicacions: obres de teatre, llibres, revistes, periòdics, fulls, almanacs i calendaris, tant en castellà com en català¹. Amb aquesta activitat editorial, l'Innocenci inicià un llinatge i una dinastia de gran ressò, durada i popularitat. Recordem, a tall d'exemple, que el seu fill, Antoni López Benturas, i el seu nét, Antoni López Llausàs, van continuar el negoci, i que publicacions com *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa* — que duraren fins a les acaballes de la dècada 1930—, superaren els 3.000 números. Si López edità obres serioses, pot dir-se, però, que el seu quiosc produí essencialment portaveus populars festius, humorístics, satírics i fins i tot satírico-polítics.

Filla d'un context particular, la *Llibreria* s'inscrigué amb nitidesa dins el moviment «heterogeni i ideològicament plural²» de recuperació de la llengua i de la cultura catalanes que fou la Renaixença. L'editorial de Bernagossi impulsà una «Renaixença popular³», recolzada en l'ús del català que ara's parla i als antípodes —tot i que s'haurà de matisar— del jocfloralisme iniciat el 1859. Va ser un focus de difusió del *xaronisme* i el lloc de divulgació del teatre popular promogut per Frederic Soler amb, en particular, els seus *Singlots Poètics*. Si, amb la publicació de les obres pitarrianes, l'Innocenci va comprovar que «[existia] un públic de *lectors per al teatre* humorístic, com n'[existia] un d'*espectadors*⁴», el que va poder verificar, amb la premsa, fou no només l'existència d'un públic de *lectors de periòdics* humorístics escrits en català popular, sinó també la viabilitat d'aquesta mena de produccions periodístiques. Conrad Roure va recordar-ho en un capítol d'*Anys enllà*, precisament titulat «Literatura popular catalana»:

A l'afició que's despertà per la literatura popular catalana, s'hi ha d'incloure, entre les manifestacions del Teatre y la meritada publicació dels *Singlots*, la del periodisme⁵.

És el vessant periodístic de la «literatura popular catalana» que estudiarem aquí i —fent servir la terminologia de Leonardo Romero Tobar—, entendrem el periodisme humorístic i satíric de Bernagossi com a mitjà de comunicació i de divulgació de textos literaris, o com a eina de popularització i de democratització de la literatura⁶. Tot i que convindrà, òbviament, mencionar el

¹ Àngel Millà explica que la Llibreria portava inicialment el nom de «Librería La Española». López va canviar-ne el nom, suprimint l'article «La», quan va desaparèixer una altra llibreria —situada al carrer de Sant Honorat— que portava el nom de «Librería Española», Àngel MILLÀ, *Libreros y bibliófilos barceloneses del siglo XIX. Apuntes para su pequeña historia*. Barcelona, Gremio de Libreros de Barcelona, 1956, p. 29-30.

² Josep PICH I MITJANA, *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)*, Vic, Eumo, 2004, p. 40.

³ Àngel CARMONA, *Dues Catalunyaes: Jocfloralescos i Xarons*, Barcelona, Ariel, 1967; Jordi CASASSAS YMBERT (coord.), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya: materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)*, Barcelona, Pòrtics, 1999; Josep TERMES, Agustí COLOMINES, *Patriotes i resistents: història del primer catalanisme*, Barcelona, Editorial Base, 2003.

⁴ Rafael TESIS i Joan TORRENT, *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Editorial Bruguera, 1966, vol. 1, p. 81. Les cursives són meves.

⁵ Conrad ROURE, *Anys enllà. Aplech de recordances dels temps juvenívols*, Barcelona, Il·lustració Catalana, 1927, p.47-48.

⁶ Leonardo ROMERO TOBAR, «Prensa periódica y discurso literario en la España del XIX» in *La prensa española durante el siglo XIX, Primeras Jornadas de especialistas en prensa regional y local* (Almería, 1987), Almería, Instituto de Estudios Almerienses, 1988, p. 93-103. Recordem, amb Marta Palenque, que al segle XIX, el terme «literatura»

paper de publicacions capdavanteres com *Un Tros de Paper* (1865-1866) —primer periòdic en «català del que ara es parla» i producció de gran popularitat—, *Lo Noy de la Mare* (1866-1867) —continuació de la primera—, o d'altres com *La Rambla* o *La Pubilla* —que nasqueren el 1867 i ja feien palesa una evolució pel que es refereix a les relacions entre *jocfloralistes* i escriptors popularistes—, en aquest article estudiarem el cas dels almanacs humorístics il·lustrats publicats per López: *El Tiburón* (1863-1869, escrit en castellà), *Lo Xanguet* (1865-1874), *¡¡¡La Tabola!!!* (1868), i *Lo Foraster* (1872).

En una primera part, ens ha semblat important —a través de diferents anècdotes relacionades amb esdeveniments claus del període contemplat—, esmentar el compromís polític de López, i veure quins foren els lligams entre aquest llibreter i la militància democràtica i filorepublicana d'aleshores. Ens caldrà, consegüentment i abans que res, definir la *Llibreria* com a lloc de conspiracions democràtiques, i inscriure la figura de l'Innocenci en la densitat del context històric barceloní. Després, presentarem la seva *Llibreria* com a plataforma cultural, relacionada amb el vessant de la *Renaixença popular* i la divulgació de l'humorisme en *català que ara's parla*, un lema que definirem a partir dels treballs d'Enric Cassany i de citacions tretes de diferents periòdics de la *Llibreria*. En una tercera part, analitzarem l'almanac humorístic —subgènere del periodisme satíric— com a manifestació literària fundada sobre la paròdia i les interferències de formes cultes i populars i, doncs, com a producte que permet la circulació, el consum i la popularització de textos literaris. Mostrarem, per fi, com la paròdia de les seccions i de les informacions de l'almanac ofereix un contrapunt festiu i una lectura irònica de la finalitat normativa —*seriosa i moral*— de l'almanac i del calendari de l'any litúrgic.

La «Librería Española» com a focus de conspiracions antiborbòniques: López i la militància democràtica i republicana

La consulta de diferents cròniques locals del diari *El Telégrafo*, i la lectura de les *Memorias de un veterano de la República* —publicades al diari *El Diluvio* per Antoni Feliu i Codina—, permeten inscriure la figura de López i els contertulians i redactors de la seva *Llibreria* en el context socio-polític de la dècada dels anys seixanta i del Sexenni democràtic.

Al llarg dels darrers anys del regnat isabelí, la lluita contra el poder s'organitzava no només des de l'estranger —Pacte d'Oostende de l'agost del 1866, completat el novembre del 1867 pels Acords de Brussel·les— sinó també des de l'interior, amb la constitució de centres revolucionaris clandestins com, per exemple, les *tertúlies* dels Cafès Suís i Correu. Entre els membres o humoristes revolucionaris del focus molt actiu del Suís hi figurava l'Innocenci López —a més de Joan Tutau, Gonçal Serraclara, Manuel de Lasarte, Conrad Roure, Josep Lluís Pellicer, Tomàs Padró i Valentí Almirall. Josep Pich indica que, a Barcelona, de centres n'hi havia aproximadament catorze, integrats per nombrosos civils, i satel·litzats entorn d'una Junta clandestina, la mateixa que posteriorment anava a impulsar la constitució de la Junta Revolucionària Provisional de Barcelona⁷». Aquella Junta clandestina ja existia abans de les insurreccions de l'estiu del 67, i Bernagossi n'era un dels membres més importants —amb d'altres com Joan Tutau, Tomàs Fàbregas, Antonio Altadill, Robert Robert, i Baldomer Lostau⁸.

tenia el sentit ampli de «arte de la palabra, todo lo escrito», i el sentit de «expresión estética de valor ficticio», M. PALENQUE, «Entre periodismo y literatura: indefinición genérica y modelos de escritura entre 1875 y 1900», in Enrique MIRALLES i Luis Felipe DÍAZ LARIOS (ed.), *Del romanticismo al realismo. Actas del I Coloquio de la Sociedad de Literatura Española del Siglo XIX*, Barcelona, Universitat, 1998, p. 198.

⁷ J. PICH, *Federalisme i catalanisme*, op. cit., p. 69.

⁸ Antonio Feliu fa esment de López en la llista dels «individuos reconocidamente revolucionarios, con los cuales la Junta tenía necesidad de estar en relación a todas horas»: «[...] yo recuerdo, entre otros, a mis malogrados e inolvidables amigos Roberto Robert, que se desfiguró de una manera que no lo hubiera conocido ni la madre que lo trajo al mundo; López Bernagosi, que se había visto obligado a ausentarse de su librería para evitar el asedio de los revolucionarios impacientes, y Baldomero Lostau, a la sazón oficial sombrerero, que se veía en apuros para contener a muchos de sus amigos que no veían la hora de lanzarse a la pelea.», A. FELIU, «Memorias», *El Diluvio*, 11/12/1916.

Arran de la lectura de les *Memorias* de Feliu —en particular els textos publicats a *El Diluvio* dels 9, 11 i 13 d'octubre de 1917—, és possible valorar quin fou el protagonisme del llibreter durant els esdeveniments insurreccionals de 1867. López i d'altres no volgueren romandre inactius mentre els rebels capitanejats pels generals Blas Pierrad, Gaminde, Lagunero, Baldrich i Contreras s'anaven posant en marxa i, amb l'ajut d'altres revolucionaris que s'havien quedat a Barcelona, van decidir fer una diversió confeccionant i col·locant petards i coets —de fet «artefactes explosius» com ho va precisar Josep Pich⁹— en diferents llocs de la ciutat a fi de distreure les forces aquarterades que el comte de Xest podria destinar a perseguir els rebels¹⁰. Feliu ofereix una descripció bastant precisa de la conspiració organitzada des dels Cafès Suís i del Correu, en la qual participaven, a més de López i de Robert Robert, els germans Roure, Narcís Monturiol, Roig i Minguet i el mateix Antoni Feliu:

- Aquí hay tres petardos cargados con pólvora. Yo [Borràs] los he confeccionado y he procurado que al estallar produzcan mucho estrépito [...].

- Yo me encargo de uno —dijo López Bernagosi— y el amigo Feliu vendrá conmigo. [...]

Y cuando suene el primer petardo —siguió diciendo López Bernagosi—, los del Llano de la Boquería emprenderán veloz carrera hacia la plaza del Teatro y los que en este sitio se encuentren echarán a correr en dirección del Llano de la Boquería. Si esta maniobra sale bien —añadió— la alarma será completa¹¹.

Després d'aquests esdeveniments, el punt de trobada de tota aquella gent va ser la *Llibreria*:

Cerráronse las escasas tiendas que permanecían abiertas, excepción hecha de la Librería de López Bernagosi [...] y en ella nos encontrábamos reunidos los iniciadores de la alarma y algunos amigos cuando sonó a lo lejos, desde la plaza del Teatro, el tercer petardo [...]¹².

Tot i que el moviment va fracassar i el comte de Xest va respondre-hi amb una forta repressió, la febre revolucionària, però, no va anar decreixent ja que la *Llibreria* i les «tertúlies» d'alguns cafès continuaren funcionant com a centres de conspiració. Segons Feliu, la casa editorial de la Rambla del Mig era «centro, obligado en aquel entonces, de los revolucionarios¹³»; afegeix que «se laboraba por [la revolución], en los cafés Suizo y Correo y en la Librería Española de López Bernagosi, donde nos reuníamos no pocos trasnochadores revolucionarios¹⁴». El setembre de 1868, en vigílies de la Revolució, López seguia conspirant, i el tornem a trobar a casa de Tomàs i Salvany, com a membre de la Junta presidida per Tomàs Fàbregas¹⁵. Arran de l'aixecament de Topete en Cadis, la Junta revolucionària de Barcelona volia esperar el moment més adient i oportú per intervenir, i mirava de controlar els demàgogs i altres impacients. Al parer de López, calia adreçar-se al poble barceloní com més aviat millor, i organitzar una manifestació a favor dels insurrectes gaditans, la qual cosa fou organitzada el 20 de setembre¹⁶. A petició de Tomàs Fàbregas i de Joan Tutau, López va publicar, aquell mateix dia, 8.000 exemplars d'un *Manifest* —redactat per Robert Robert i Antoni Altadill¹⁷—, on es defensava la necessitat de donar fi al règim isabelí,

⁹ J. PICH, *Federalisme i catalanisme*, op. cit., p. 71.

¹⁰ A. FELIU, «Memorias», *El Diluvio*, 11/10/1916.

¹¹ *Ibid.*, 13/10/1916.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, 11/10/1916.

¹⁴ *Ibid.*, 8/11/1916.

¹⁵ *Ibid.*, 11/12/1916.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ «La Junta Revolucionària barcelonina esperava el moment oportú per iniciar la rebel·lió, i mentrestant ordenaren la publicació d'un manifest i l'organització d'una manifestació estudiantil. El manifest, publicat el 20 de setembre, va ser redactat per Robert Robert i Antoni Altadill, mentre que Innocenci López s'encarregà de la impressió d'uns vuit mil

de democratitzar el sistema polític, d'instaurar el sufragi universal i d'acabar amb la confessionalitat catòlica de l'Estat¹⁸. Uns quants dies després, a la tarda del 29 de setembre, és a dir l'endemà de la batalla d'Alcolea, la *Llibreria* de l'Innocenci era un lloc on regnava una notable efervescència:

A primera hora de la tarde la Librería Española de López Bernagosi parecía un hervidero, pues no había manera de penetrar en ella. [...] Todo el mundo le asediaba pidiéndole noticias unos, ejemplares del *Boletín Oficial Revolucionario* y de la *Proclama* otros¹⁹.

L'activisme propagandístic de López romangué intacte i, pocs dies després del triomf de la Revolució, publicà —amb l'ajut dels fidels redactors Robert, Clavé i Altadill— un periòdic titulat *El Cohete, periódico revolucionario*, que defensava el sufragi universal i totes les llibertats (de cultes, d'impremta, etc). Tot i ser un èxit rotund, aquesta plataforma va tenir una vida força breu (només 17 números entre l'u d'octubre i el 14 de novembre de 1868)²⁰. A principi d'octubre, López va formar part dels 24 signants de la «Candidatura democrática para la Junta Suprema Revolucionaria», amb —entre d'altres— Robert, Monturiol, Clavé, Pellicer, Ayguals de Izco, Luis Carreras, i com a suplents Gusart i Coroleu²¹. La consulta de les cròniques locals del *Telégrafo* permet saber que López també va ser membre del «Comité democrático directivo de las próximas elecciones para concejales, diputados provinciales y diputados a Cortes». El seu nom figura al costat dels de Robert, Monturiol, Tutau, Gusart, Garrido, Suñer, Lostau i Clavé²². L'Innocenci va pertànyer a la Junta Provisional, però no va ser elegit regidor de la Junta Revolucionària de Barcelona: Marició Janué i Miret no el menciona a la llista dels candidats elegits, i tampoc no hi figurava com a suplent²³. Això no vol pas dir que no hagi tingut un paper rellevant en l'organització de diferents esdeveniments polítics d'aleshores: les *Memorias* de Feliu posen en relleu el seu protagonisme —amb Almirall, Tutau i Josep Lluís Pellicer— en la manifestació republicana barcelonina del 22 de novembre²⁴. Durant el Sexenni, López continuà militant i el seu activisme fou prou notable, per exemple, durant la insurrecció de setembre de 1869: després de lluitar a les barricades de Barcelona, el capturaren i el traslladaren al govern militar, amb d'altres combatents republicans com Valentí Almirall, Antoni Feliu i Gonçal Serraclara²⁵. Tot i ser anecdòtiques, veiem com totes aquestes observacions, fetes a través del prisma exclusiu de la figura de López, ofereixen diferents exemples de la importància de la seva *Llibreria* en el context combatiu d'aquells anys.

exemplars i Baldomer Lostau de la difusió.», J. PICH, *Federalisme i catalanisme, op. cit.*, p. 79-80. A. Feliu esmenta també aquestes informacions («Memorias», *El Diluvio*, 11/12/1916).

¹⁸ *Ibid.*, p. 80.

¹⁹ A. FELIU, «Memorias», *El Diluvio*, 15/12/1916.

²⁰ «Inocencio López Bernagosi, que siempre fue un editor activísimo, no permaneció quedo al triunfar la gloriosa revolución de Septiembre, sino que se apresuró a publicar un periódico que tuvo extraordinario éxito, a pesar de haberse publicado durante pocos días, no por falta de lectores, que los tuvo en gran número, sino por cansancio de sus redactores, que no pudieron atender a él a causa de sus múltiples obligaciones. Se titulaba el nuevo periódico a que me refiero *El Cohete*, y para que se forme concepto del interés que ofrecía bastará decir que lo escribían Roberto Robert, el célebre autor de unas crónicas parlamentarias que un día vieron la luz en *La Discusión*, [...]; Antonio Altadill [...] y José Anselmo Clavé.», A. FELIU, «Memorias», *El Diluvio*, 10/01/1917.

²¹ *El Telégrafo*, «Remitidos», 6/10/1868.

²² *El Telégrafo*, «Crónica local», 10/11/1868.

²³ Marició JANUÉ I MIRET, *La Junta Revolucionària de Barcelona l'any 1868*, Barcelona, Eumo, 1992, p. 121-122.

²⁴ A. FELIU, «Memorias», *El Diluvio*, 5/03/01917.

²⁵ J. PICH, *Federalisme i catalanisme, op. cit.*, p. 121.

La «Librería Española» com a plataforma cultural. López i la divulgació de la «Renaixença popular»: humorisme vuitcentista i *català del que ara's parla*

Parodiant la famosa frase de Mariano José de Larra, «escribir en Madrid es llorar²⁶», podríem dir que aleshores, *escriure a Barcelona era riure*. Diferents personatges relacionats amb la militància democràtica i esmentats en la part anterior foren també coneguts escriptors humorístics i satírics, que participaren plenament en el que Alfons Roure considerà com «l'edat d'or de l'humorisme vuitcentista²⁷», una edat caracteritzada pel protagonisme dels *humoristes xarons* i dels membres de l'inevitable *rebotiga* de Pitarra, associada a l'embranchida del teatre en *català que ara's parla*. A la importància d'aquesta *rebotiga*, s'ha d'afegir, però, el paper fonamental de l'editorial de López, que va constituir —en paraules d'Alfons Roure— «la pedra bàsica, primordial, per a la divulgació de l'humorisme barceloní²⁸». Com ho indica Eduard Vidal i de Valenciano, el grup va constituir-se entorn de les figures activíssimes de López i de Robert:

Comensava a desplegarse lo moviment literari de la llengua catalana, y Robert que may habia escrit en català, deixà sentir la seva veu y *prompte's formà rotllo a son entorn*²⁹.

El cert és que l'impacte de la Renaixença popular, festiva, humorística i xarona, associada a la propagació de les idees democràtiques, no hauria tingut la mateixa amplitud sense l'acció vulgaritzadora de la *Llibreria*. Farem servir la terminologia de Jordi Casassas per definir aquesta empresa editorial com a «portaveu cultural» —o «plataforma de sociabilitat»— que va contribuir «a generar o a fixar grups, generacions, tendències, opcions ideològiques o polítiques», i es va caracteritzar per la seva «vocació d'influenciar en els gustos i els criteris d'un sector o de la societat entera³⁰». Atès que, per a Bernagossi, es tractava de publicar —tenint en compte les òbvies limitacions de la legislació— «totes les produccions més o menys humorístiques que s'escrivien, tant en català com en castellà, amb la condició que tinguessin gràcia o agudesia i, si era possible, erosionessin els valors conservadors de la societat isabelina³¹», podem considerar que la *Llibreria* val com a exemple de «grup situat fora, al marge o en contra dels poders polítics i econòmics constituïts³²».

La seva finalitat raïa en adreçar-se a un «públic popular», és a dir un públic format «en els estrats més baixos —majoritaris— per menestrals i, en els més alts, per petitíssims burgesos i

²⁶ Mariano José de LARRA, «Horas de invierno», *El Español. Diario de las Doctrinas y los Intereses Sociales*, 25/12/1836.

²⁷ «La época de oro del humorismo barcelonés ochocentista, tiene en su historia una etapa de tal desarrollo festivo, que hoy, todavía no ha sido superada, ni en calidad, ni en intensidad humorística. Fue una etapa breve, de dos lustros tan sólo, pero de una potencialidad e ímpetu tales, que ella dio el vigor suficiente al humorismo barcelonés para que de un golpe adquiriera vitalidad propia y perenne. Esta etapa, esta década gloriosa, es hija de un ambiente, de un local y de unos hombres, que se compenetraron espiritualmente y se unieron para llevar adelante la optimista bandera del ideal más sano, noble y humano que existe: el humorismo. El punto de reunión, el cónclave, la sinagoga desde donde se lanzó la semilla festiva, que debía fructificar en el alma de los alegres barceloneses, fue «La rebotiga de Pitarra», tabuco modesto, glorioso e inmortal.», A. ROURE, *La «rebotiga» de Pitarra, capítulos sobre la historia del humorismo barcelonés ochocentista*, Barcelona, Ediciones Librería Millà, 1946, p. 9.

²⁸ «La colaboración editorial d'Innocenci López en aquellos albores del humorismo, fue la piedra básica, primordial para su divulgación.», A. ROURE, *La «rebotiga» de Pitarra, op. cit.*, p. 50. «La col·laboració editorial de López Bernagosi, dirigent demòcrata i republicà, va ser bàsica per a la divulgació de l'humorisme progressista que tenia com a «seu social» la rebotiga de «Pitarra», J. Casassas (coord.), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya, op. cit.*, p. 106.

²⁹ Eduard VIDAL I VALENCIANO, «Robert Robert», *La Campana de Gràcia*, 4/05/1873. El subratllat és meu. Del mateix parer foren J. TORRENT i R. TISIS («Tot un estol d'escriptors catalans, generalment de tendències polítiques avançades, encapçalats per Robert Robert, entorn de l'editor López Bernagosi, publicaven almanacs i revistes humorístiques i satíriques.», *Història de la premsa catalana, op. cit.*, p. 62), i Àngel Carmona («Robert val per símbol d'aquell periodisme català que aconseguia un principi tan prometedor.», *Dues Catalunyaes, op. cit.*, p. 189).

³⁰ Jordi CASASSAS (coord.), *Premsa cultural i intervenció política a la Catalunya contemporània (1814-1975)*. Barcelona, Universitat de Barcelona, «Els textos de Cercle», 2005, p. 15 i 17.

³¹ J. CASASSAS (coord.), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya, op. cit.*, p. 107.

³² *Ibid.*, p. 16.

professionals liberals³³». Com se sap, les publicacions periòdiques humorístiques de la *Llibreria* van agafar volada en el deixant immediat dels «Jocs Florals», restaurats el 1859 i immediatament parodiats per iniciativa de Valentí Almirall a partir de 1860 sota el nom de *Jocs Artificials*. Quan, el 1865, es publicaren el periòdic satíric *Un Tros de Paper* i l'almanac humorístic *Lo Xanguet*, el català que ara es parla s'enfrontava al català floralesc, definit per Ramon Oteo Sans com el idioma que:

La classe patrícia i conservadora havia convertit en fórmula reivindicativa d'un esperit religiós i aristocràtic de tarannà medievalitzant, el qual, en idealitzar romànticament la Catalunya històrica, ignorava la realitat de la Catalunya moderna³⁴.

Cassany considera que la «defensa del català que ara es parla» i la «crítica al conservadorisme dels sectors jocfloralistes» formaven «un binomi», i resumeix l'atac dels partidaris del català popular de la manera següent: a) «ridiculització constant de la llengua arcaica i artificial de la literatura floralesca»; b) «desqualificació de l'idealisme burgès»; c) «oposició, des d'una literatura crítica, a la literatura tradicionalista»; d) «crítica, des de l'exaltació del teatre, de la inoperant defensa de la llengua catalana que fan els Jocs³⁵». El català que ara es parla pot concebre's com un «intent genèric d'aproximació a la llengua parlada [oposat als] models cultes literaris catalans i al to retòric i artificios de la premsa seriosa en castellà³⁶». Això mostra —i ho va fer palès Joan Solà— que «no es debat[ien] només dues concepcions de la llengua literària, sinó dos conceptes oposats sobre el fet literari i la funció de la literatura en relació al públic³⁷». Als antípodes de les pautes ideològiques del romanticisme conservador que tendia a privilegiar «els evasionismes³⁸», es tractava, doncs, d'expressar-se sobre l'actualitat (urbana) més immediata i contemporània, i de dialogar humorísticament amb un públic popular sobre aquesta mateixa actualitat («establir amb ell un diàleg humorístic sobre fets d'actualitat³⁹»). Aquest «diàleg» s'havia d'elaborar emprant una llengua «directa i col·loquial», definida en *Un Tros de Paper* com «lo que s'ha parlat sempre⁴⁰». Les publicacions de López reivindiquen l'ús d'aquest lema: el 1865, *Lo Xanguet* es defineix com «enjiponat en català del que ara's parla»; el 1866 i el 1867, aquest mateix almanac està escrit «en català, del que entenen los catalans». *L'ase* («periòdich agre-dols ab ribets de literari» editat per l'Eudald Puig el 1867), insisteix també —en un article titulat «Al públich»— que desitja que tothom el compregui:

Lo meu llenguatge, especialment en la part festiva, distarà molt de ser lo català dels Jochs Florals; en primer lloch, perque potser no sabria; y després com *haig de parlar ab tota classe de gent, vull que tothom m'entenga*; aixis es que moltes vegadas sacrificaré la correcció gramatical per atendre a la claretat de la frase⁴¹.

S'instaura, doncs, una evident compenetració «català que ara es parla» y «català entès per tothom» (i en particular pel lectorat popular): l'altra llengua no s'entén, és una «estranya parla»,

³³ Enric CASSANY, *El costumisme en la prosa catalana del segle XIX*, Barcelona, Curial, 1992, p. 59.

³⁴ Ramon OTEO SANS, «Xarons, truculents i sentimentals: la cultura de fulletó i la sàtira estripada», in B. de Riquer, *Història política, societat i cultura dels països catalans*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1996, vol. VII, p. 347.

³⁵ E. CASSANY, *El costumisme en la prosa catalana*, op. cit., p. 71-72.

³⁶ *Ibid.*, p. 59 i 70.

³⁷ Joan SOLÀ, «El català que ara es parla», *L'Avenç*, 27 (1980), p. 47-54 [citat per E. CASSANY, *El costumisme en la prosa catalana*, op. cit., p. 73].

³⁸ E. CASSANY, «El quadre de costums», in M. DE RIQUER, A. COMAS, J. MOLAS, *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona, Ariel, 1986, vol. VII, p. 368-369.

³⁹ *Ibid.*, p. 368.

⁴⁰ «Jochs Florals», *Un Tros de Paper*, 14/05/65. Segons Manuel JORBA, el català que ara es parla «sovint no passava d'un "barceloní" de poca volada.», «Literatura, llengua i Renaixença: la renovació romàntica», in Pere GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, «Romanticisme i Renaixença: 1800-1860», Barcelona, Edicions 62, 1995, vol. 4, p.119.

⁴¹ «Al públich», *L'Ase*, 09/06/1867. El subratllat és meu.

expressió que trobem en *Lo Xanguet* on l'autor —convocant la figura medieval i tolosana de Clemència Isaura—ironitza sobre el llenguatge dels *jocfloralescos*:

Los poetas nostres, de joch y barallas fan servir la hermosa llengua catalana. Uns escrihuen cosas en estranya parla; ningú ho pot entèndrer, aquí està la gràcia; y'ls mantenidors ¿no s'entent? Premiarla, com que si algun any en llengua alemanya hi envian versos, de segur que guanyan. ¡Sort que's diu Clemencia la Clemencia Isaura⁴²!

Més enllà del propòsit reivindicat de «fer riure» i de «distreure», es tracta consegüentment de rebutjar i ridiculitzar termes associats precisament a l'àmbit floralista, com ho palesen aquests tres exemples trets del periòdic *Un Tros de paper*:

Lo nostre periodich se publicarà en català del que ns'darà la gana y al que no li agradi que'l deixi. La única garantia que podem donar es que may dirém «*estel, aymador*», ni altrás bestiesas per l'estil⁴³.

Lo saló ple com un ou. No se sentia una mosca, Puig hi havia un burgit de mil dimonis. Comensa la descarga de *estels, trovadors, llurs, aymadors, cantors, sospirs, fillets, maretas, mugrons...etc...etc...* y fins l'any que vé⁴⁴.

En los periòdichs hem llegit la llista de las 129 composicions presentadas per concòrrer al certámen en los jochs florals de 1865. (...) En *llur* temps hi aniré, veuré *llurs* trovadors, sentiré *llurs* cantars, —y després als en faré dos quartos⁴⁵.

El 1865, en clara oposició a aquestes barrejes caricaturesques, *Lo Xanguet* juga amb expressions populars, girs, i formulacions proverbials, que semblen constituir el revers de l'ús sistemàtic de mots arcaïtzants que fan els *jocfloralescos*. A tall d'exemple, citarem la «Carta que D. Robert Sanall ha escrit a D. Serafi Pitarra per probà la riquesa de la llengua»:

Amich Pitarra, per arribar a ser un home com cal, és menester anar sempre ab peus de plom, anar tocat y posat, fer totas las cosas ab mònita, ab 'ls seus ets y uts, ab 'ls seus punts y comas y ab totas las campanillas; perquè si tot ó fa a la babalà, sense am ni em, sense tó ni só, sense cap ni peus [...] diran que ets un tarit tarot, un baliga balaga, que no hi és tot, que non hià més que'l que Déu hi ha posat, que Déu 'l va fer y'l va deixar estar [...]⁴⁶.

Sense cap dubte, podem interpretar aquesta successió d'expressions com a resposta lúdica als arcaïsmes florals. N'oferirem una darrera il·lustració amb «La llengua catalana» de Roch Binoba, que també subratlla i celebra les potencialitats —altre cop fòniques i sonores—, de l'idioma català:

Yo, menos frívol, que tots 'ls que fins ara s'han acalorat defensant-la y combatent-la m'hi reconcentrat en mi mateix, hi estudiat de nit y dia per espay de trenta tres anys consecutius, y després de averiguacions, comprobacions de datos, y tot lo que pertany a dit objecte, 'm trovo en lo cas de podé probar que la nostre llengua es la més rica, la més fluida, y la més estensa de totas suposat que totas las altres son extretas enterament de la nostre.

Crech que tothom convindrà en que verdaderament aquet es'l major servey que's podia fer a la llengua catalana, cuand ab ell's pot dir a tots'ls que sen burlaban, «si no

⁴² *Lo Xanguet, Almanach per l'any 1867* (1866).

⁴³ *Un Tros de Paper* (1865) [número prospecte].

⁴⁴ «Jochs Florals», *Un Tros de Paper*, 14/05/1865.

⁴⁵ *Un Tros de Paper*, 30/04/1865.

⁴⁶ Robert SANALL (pseudònim de l'Albert Llanas), «Carta que D. Robert Sanall ha escrit a D. Serafi Pitarra per probà la riquesa de la llengua», *Lo Xanguet, per l'any 1865* (1864). La filla de l'Albert Llanas, Josepa Llanas Ribot reproduí aquesta carta al seu llibre *Coses de l'Albert Llanas*, Barcelona, Llibreria Verdaguier, 1934, 92 p.

fosim nostaltres no foreu vosaltres, las vostras lenguas son fillas de la nostre, humilleuvos y parleu català, que's la llengua que llejitimament y per dret ha de parlar tothom per forsa.

Aixó sentat poso aqui alguns exemples, no tots'ls que podria, pero si lo suficient pera probar que la nostre és la mare de totas las llenguas, conegudas hasta'l dia.

Inglés: Infants òrfans. Tinch son. Tarit tarot. Estich ab sinch jermadats. Bescuits.

Alemanya: ¿Sabem si's taca, si's multa? Elastichs blaus. Gutim bert (...).

Rus: D'un buf va quedá pitof. Menja arrop.

Francés: Xaval. Calés. Ruló

Arabe: A la Babalá. Bufá no fa fi.

Italià: Mustaxoni. Muxoni. Carquinyoli. Picoti. Nyigui nyogui. Escapulari. Xitxaretlo.

Polach: Que li piqui que s'ho rasqui. Cent sachs xich. (...). Ves que s'envesqui.

Grech: Uix. ¿Vols cocu Quico? 'L llogá pis m'empalaga.

Viscaí: Un nyinyo guenyo.

Portugués: ¿Son a sarau?

Crech que deixo enterament probat lo que proposat m'habia, y que cuand la academia nombrada al efecte adopti 'l llenguatge universal, pendrá la llengua catalana coma a única aproposit, y se'm dará a mi una corona de cualsevol cosa, en premi dels esforços que yo hi fet a favor de la literatura de ma pàtria⁴⁷.

Els escriptors popularistes consideren que l'ús dels termes floralescos es circumscriu no només a una temporalitat anyal —«sols sou capassos de dormir tot un any per despertar un dia», llegim a l'article «Jochs Florals» d'*Un Tros*⁴⁸—, sinó també a un espai clos —«May haviam sentit recitar fora del saló de cent cap composició dels Jochs Florals⁴⁹». Ans al contrari, els escriptors i periodistes vinculats al català popular celebren el fet que fragments de les obres pitarrianes vagin propagant-se pels carrers. La cita següent recorda, sigui dit de pas, els múltiples testimoniatsges sobre la propagació oral de les paraules i de la literatura en la societat vuitcentista:

Sentim, tot sovint fins pel carrer recitar trossos de las comedias catalanas, y mòltas espressions d'ellas s'han fet tant populars que tothom las sap y tothom las aplica⁵⁰.

Ara, i en conclusió, cal matisar aquest antagonisme i insistir que no es tractava —tot i el llenguatge utilitzat— d'una oposició tant frontal. L'Alfons Roure va deixar-ho molt clar a *La rebotiga de Pitarrá, capítulos sobre la historia del humorismo barcelonés ochocentista* quan mencionava, per exemple, la presència de Damàs Calvet a la *rebotiga* de Pitarrá:

Romàntiques y arcaiques les composicions dels Jochs, eren objecte de bromes pels qu'escrivien humorísticament, primer en certamens qu'en Centres humorístichs parodiaven la festa poètica, y després en el setmanari *Un Troç de Paper*, qu'als pochs anys a aparéixer y va adquirir desseguida popularitat. (...). Els dels Jochs Florals prengueren en serio les bromes, en algun dels seus actes fuetejaven ab duresa als bromistes, aquests exageraven l'humorisme, y durà bastant temps aquest antagonisme, més aparent que real, entre uns y altres. Y ho dich en aquests termes per que, particularment, els uns als altres no's portaven rancunies. En Damàs Calvet, floralista, era un dels concurrents a la rellotgeria d'en Soler; no dexavem de bromejarlo pels *lays*, *llurs* y *ojats*, y's prenia aquelles bromes rient, que's com s'havien de prendre. D'altra manera, no's feya més qu'afegir llenya al foch⁵¹.

⁴⁷ Roch BINOBA, «La Llengua catalana», *Lo Xanguet, per l'any 1865* (1864).

⁴⁸ «Jochs Florals», *Un Tros de Paper*, 14/05/1865. Al «Judici de l'Any» de *El Tiburón, almanaque para 1863*, llegim: «Llega el mes de los amores / y como en tiempos fatales / se abren los Juegos Florales / para solaz de amadores.»

⁴⁹ «Literatura catalana», *Lo Noy de la Mare*, 13/01/1867.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ A. ROURE, *La «rebotiga» de Pitarrá, op. cit.*, p. 23-24.

Les relacions posteriors del mateix Pitarra amb el certamen floral ho il·lustren, i la participació floral de Robert com a mantenidor dels Jocs l'any 1866 posa nítidament en relleu els lligams existents entre els dos àmbits. Robert va treure'n profit per defensar, precisament, la necessitat de produir obres «instructives» i «populars»:

Lo Ateneo Català a qui tant deuen ja las lletres catalanes, ha determinat oferir des est moment lo premi pera'l certamen dels Jochs Florals que deu celebrarse l'any que ve. Son laudable propòsit es premiar una relació històrica del memorable siti de Girona, fet de modo que pugua ser considerada instructiva y popular (...)⁵².

L'any següent, el gener del 1867, el periòdic *Lo Noy de la Mare* publicà un article, «Literatura catalana», considerat per Josep Fontana com a «manifest en què els cultivadors del català que ara es parla, conscients de la transcendència que tenia l'èxit popular que havien aconseguit amb les seves produccions teatrals, plantejaven la necessitat d'unificar i regularitzar la parla catalana⁵³.» Aquestes breus observacions permeten recordar fins a quin punt l'oposició entre ambdós va ser fruit d'un context⁵⁴, i comprendre que el català popular i viu que els escriptors populars —comediògrafs i escriptors-periodistes de la *Llibreria*— defensaven amb el *català que ara es parla*, tampoc no constituïa una «proposta de llengua literària d'ús generalitzable⁵⁵», sinó la consciència que el reviscolament de la literatura catalana «havia de comptar amb les aportacions de cultura popular⁵⁶».

L'almanac humorístic com a paròdia i lloc de popularització de la literatura

Entre les publicacions humorístiques de la *Llibreria* publicades al llarg de la dècada dels anys seixanta i del Sexenni democràtic, volem ara destacar el paper dels almanacs humorístics il·lustrats, entesos com a subgènere del periodisme popular. El cas d'*El Tiburón* —escrit en castellà i editat per López— té una significació especial, d'una banda perquè fou el primer almanac humorístic il·lustrat que ell va publicar i, d'altra banda, per la seva durada (la publicació començà el 1863 i va durar fins 1869), i finalment pel binomi que va constituir amb *Lo Xanguet* durant el darrer lustre del regnat isabelí, atès que, si fa no fa, hi participaven els mateixos escriptors.

Amb la publicació d'almanacs, López s'inscriví en una tradició antiga, popular i codificada. La recerca de referents possibles podria portar-nos al segle XVII i ens menaria a convocar la figura de Diego de Torres Villarroel, el *Gran Piscator de Salamanca*. Al segle XIX, i sota Ferràn VII, recordem que d'almanacs només n'hi havia un: l'«Almanaque oficial», de la redacció del qual s'encarregava l'«Observatorio Astronómico de San Fernando». L'any 1855 constituí una fita important car, amb la llei del 28 de novembre, es declarà la llibertat de confecció i impressió dels almanacs (dins les limitacions de la Llei d'Imprenta, i amb l'obligació d'inserir-hi les «observaciones astronómicas del Observatorio Nacional»). Quan l'Innocenci López començà d'editar almanacs humorístics en català, els seus referents immediats a Catalunya, tant en català com en castellà, eren: *Calendari o Pronòstich català* (1845), *Pronòstich català* (1847), *Calendari català* (1857), *Calendari del Pagès* (1856), *Calendari moral del menestral català* (1857), *Calendari dels Pagesos* (1861), *Almanaque literario del Ateneo Catalán* (1865), *Calendari religiós per lo Principat de Catalunya* (1865). El mateix López ja havia editat, el 1864, un *Almanaque*

⁵² Robert ROBERT, «Memòria del Senyor Secretari del Consistori, don Robert Robert», in *Jochs florals de Barcelona en 1866, any 8 de sa restauración*, Barcelona, Establiment tipogràfic editorial de Salvador Manero, 1867, p. 30.

⁵³ Josep FONTANA, «L'altra Renaixença: 1860 i la represa d'una cultura nacional catalana», in J. FONTANA (et alii), *Història de la cultura catalana*, «Naturalisme, positivisme i catalanisme, 1860-1890», Barcelona, Edicions 62, 1994, vol. V, p. 31.

⁵⁴ «Aquesta actitud de separació total dels Jocs Florals sabem que també és conjuntural», E. Cassany, *El costumisme en la prosa catalana*, op. cit. p. 72.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 69.

⁵⁶ E. CASSANY, «El quadre de costums», op. cit., p. 368; Pere ANGUERA, *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*, Barcelona, Empúries, 1997, p. 49-50.

democrático. Ara, i pel que fa als almanacs humorístics, podem suposar que un dels antecedents i referents immediats i modèlics per a l'Innocenci va ser l'*Almanaque-Omnibus*, publicat l'any 1856 i escrit per Pedro de Alarcón i un grup de dotze escriptors i tres dibuixants. El mateix Alarcón descriví precisament —en un text de *Juicios literarios y artísticos* (1883) titulat «Historia de un almanaque»— les diferents seccions de l'Oficial:

Constaba el *almanaque* de 16 páginas en octavo, impresas a dos columnas sobre un papel moreno y estoposo, que bien podía confundirse con el papel de estraza. No tenía cubierta. La primera hoja contenía: por un lado la portada, y por el otro todo lo referente al *cómputo*, a las *témporas*, a las *fiestas movibles*, a los *días en que se saca ánima*, etc. La segunda hoja ostentaba en su primera página el infalible *Juicio del año*, que era chistosa lección de Mitología y Astrología, en romance octosílabo, terminada con el indispensable, y aun hoy usual, DIOS SOBRE TODO, y en la página posterior leíanse curiosas noticias sobre los *signos del Zodiaco*, la *creación del mundo*, el *diluvio universal*, la *venida de los moros*, la *promulgación de la Constitución* y demás cosas de importancia. Las seis hojas restantes estaban destinadas al santoral, a las ferias, a las *galas con uniforme*, y a las fases de la luna; estas últimas, con su pronóstico meteorológico oficial. Finalmente, los *días de Misa* (que entonces eran muchos más que ahora) *traían mano*⁵⁷.

Afegirem que una secció titulada «Introducción al Juicio del Año» —amb pronòstics establerts a partir del que indicaven els astres— podia constituir el pòrtic a la secció «Juicio del Año» o «Judici de l'any», subgènere poètic tradicional. L'almanac oferia calendaris mensuals, informacions de caire meteorològic per estacions, fases lunars, variacions del temps. A vegades, hi figuraven l'almanac agrícola, consells agrícoles, diferents proverbis, màximes, sentències, faules morals i didàctiques, poesies, contes breus i epigrames. Hi havia, a més a més, informacions relatives a l'any litúrgic, a les festes religioses (el Santoral, les tèmpores, els recordatoris, els dies de sacar ànima, etc). La consultació, per exemple, de l'*Almanaque literario para el año de 1873*, revela que el producte podia caracteritzar-se per una primera part —amb «Cómputo eclesiástico», «Fiestas movibles», «Cuatro témporas», «Velaciones», «Eclipses», «Advertencia importante», el Calendario, «el Juicio del año», informacions sobre les «principals fires i mercats d'Espanya», l'«Almanaque agrícola» (per mesos i amb proverbis), «Pronósticos» (fets a partir de la lluna, del sol, dels estels, dels núvols, dels vents, dels animals, del baròmetre)—, i després per una segona part titulada «Literatura» —amb alternància de textos breus, en prosa o en vers, amb màximes, epigrames, faules, sonets, letrillas, elegies, pensaments, proverbis, històries, cantars, epitafis, contes⁵⁸.

L'anàlisi de les seccions o rúbriques dels almanacs humorístics posa de manifest que aquests es funden, lògicament, en la mobilització d'una gran part dels components que acabem d'esmentar, i permet veure el paper que hi juguen formes literàries populars (sense parlar de la importància de la il·lustració). L'almanac humorístic acull tot l'arsenal literari ja mencionat, com ho palesa l'abundància de formes poètiques caracteritzades per llur brevetat: «epigrames» — composicions poètiques més freqüents dels almanacs humorístics—, «faules», «fabuleta», «coplas», «cantarellas», «baladas» «cansonetes», «cantars», «seguidillas», «sonets», «epitafis», «pensaments profunds», «símils», «xarades», «acertijos», etc. També hi ha composicions versificades més llargues i poesies narratives («contes», «cartes», «llegendes»).

Naturalment, hi trobarem una representació paròdica de les diferents composicions típicament representatives dels almanacs, i en particular dels «Pronòstics», de les «Efemèrides», de les diferents «Recomendacions» —d'evident contingut moral— i, òbviament, del cèlebre romanç octosíl·labic titulat «Judici de l'Any». L'almanac recupera i recicla aquestes seccions, a fi de

⁵⁷ Pedro Antonio de ALARCÓN, «Historia de un almanaque», *Juicios literarios y artísticos*, Madrid, A. Pérez Dubrull, 1883.

⁵⁸ Informacions tretes del *Almanaque literario para el año de 1873*, «redactado por Don Pedro María Barrera con la colaboración de los señores [...]», Madrid, Imprenta de los Señores Rojas, 1872, 101 p.

vehicular un humorisme entès i no agressiu, com ho mostren els títols d'aquestes diferents composicions que juguen amb les característiques dels almanacs («Lo que puede suceder en el año», «Explicación del tiempo», «Del calendario», «Guía para 1865»⁵⁹). A tall d'exemple, citarem el cas de les informacions de caire meteorològic per estacions, habitualment presents als almanacs i que —sota la pluma festiva d'Antonet Serra— es converteixen en «afeccions atmosfèriques» (*¡¡¡La Tabola!!!*, 1868):

Cambis de estacions.

La del ferro-carril de Barcelona a Tarragona y Valencia diuhen que la volen trasladar al portal de San Antoni (...).

Cambis de temperatura.

- Estima'm per Déu, Sofia!
- No't vull estimar, cla y net.
- Però digas, ¿qué t'hi fet?
- No estich per tu...un altre dia.
Això vol dir que *fa fret*.

- ¡Estimada!
- ¡Estimat meu!...
- Que n'és de bo lo teu cor!
- Ja sabs qu'és teu mon amor!
- Ja sabs que mon cor és teu!!
Resultat: que *fa calor*.

Cambis de temps.

- Si't vaig dir sí, l'altre dia,
Ara, noy, 't dich que no.
- y ta paraula, María?
- Y ta promesa, minyó?
Vol dir això que'l *temps varia*⁶⁰.

Els exemples particulars de l'epigrama o de la faula didàctico-moral evidencien fins a quin punt aquestes diferents composicions —de to satíric i contingut moral i ortopèdic— poden ésser «satírico-polítiques» si el context i la legislació ho fan possible. La sàtira, generalment caracteritzada per la seva atemporalitat i universalitat (denúncia dels vicis humans), i la dimensió paradigmàtica dels assumptes tractats, es converteix en sàtira política, més dedicada al comentari d'actualitat i anecdòtic, i caracteritzada per la seva contemporaneïtat⁶¹. Els avenços en matèria de llibertat de la premsa, consecutius a la Revolució de Setembre, es tradueixen lògicament per la politització de l'almanac i la multiplicació de les referències a l'actualitat política («Ullada política», «Croquis polítichs»⁶²). És notable la politització dels gèneres parodiats, al servei explícit de la propagació de l'ideari republicà federal durant el Sexenni, en el cas de *Lo Xanguet*; així, la faula o fabuleta esdevé «Fabuleta republicana» sota la pluma d'Antonet Serra⁶³.

⁵⁹ *El Tiburón, almanaque para 1865* (1864).

⁶⁰ Anton SERRA, «Afeccions atmosfèriques», *¡¡¡La Tabola!!!* (1867), p. 6-11.

⁶¹ Utilitzem la diferència entre «sàtira» i «sàtira política» proposada per Ana María FREIRE LÓPEZ en «La fábula como forma de la sátira política en la España de principios del siglo XIX», in Universidad de Cádiz (éd.), *De la Ilustración al Romanticismo: Cádiz, América y Europa ante la modernidad, 1750-1850*, Cádiz, Servicios de Publicaciones de la Universidad, 1988, p. 315.

⁶² *Lo Xanguet, Almanach per l'any 1869* (1868).

⁶³ A. SERRA, «Fabuleta republicana», *Lo Xanguet. Almanach per l'any 1869* (1868).

Enric Cassany definia els periòdics populars com a «complex de literatura» i lloc de preservació de «formes i temes de la literatura popular⁶⁴», i considerava la «literatura popular» com un «terreny en què l'intercanvi de formes cultes i populars es pot donar amb una fluidesa total⁶⁵». Aquestes observacions poden aplicar-se a l'almanac humorístic que, també, constitueix un mitjà de popularització i democratització d'una «literatura popular», fundada en la paròdia de diferents gèneres, i en les interferències de formes populars i cultes. L'anàlisi anterior de les seccions o rúbriques dels almanacs humorístics ja ens ha permès subratllar, implícitament, fins a quin punt l'almanac humorístic era un producte que afavoria la circulació i el consum, tant en català com en castellà, de textos literaris caracteritzats per llur brevetat —de l'epígrama a la faula, i del sonet a la cançó— i, a vegades, per llur extensió més àmplia —poesies narratives, llegendes o cartes.

De la *fluidesa* amb què es dona aquest intercanvi, en donarem ara dos exemples. El primer, tret de *Lo Xanguet*, porta com a títol «Carta». És un text llarg —que consta de 162 octosíl·labs firmats per Joseph Serra, i adreçats als Senyors de *Lo Xanguet*—, on parla l'al·legoria de la Fama, personatge de categoria que ha vingut a menys i es dol de com li han anat les coses:

¡Jo só la fama!... só aquella
tant ben tractada altre temps;
la que, si'm dava la gana,
feya un héroe d'un ximplet.
Sò aquella dels set varons,
la que de tot feya deus;
sò la de la trompa...aquella
que aixordava l'univers;
la que ab quatre trompetadas
espavilava a la gent.
Jo feya sortí una guerra,
D'una baralla de res,
Jo d'un batalló de gats,
Ne feya un munt de valents.
Alló del ¡*Desperta Ferro!*...
¡*Santiago!*... y otras veus,
Que encara pel món ressonan,
Ha estat tot inventat meu;
Per mi... que n'han fet de dècimas
Los poetas de altres temps,
Y 'ls més bons... los que cantavan
Los romansos més ben fets,
M'ematllevaban la trompa,
Per poder cantar més bé.
¡Vaja!... jo era mestressa,
Sens mí no 's feya res⁶⁶.

La Fama lamenta, per exemple, la competència que li fa el Brusi («Aquest Brusi m'aturdeix / Ell me pren tota la feyna» [94-95]), i plora perquè, en suma, «no queda per alabar casi res» [99-100]. Podem veure-hi una paròdia, segons mecanismes de degradació típicament burlesca al llarg del poema, on es posa un estil baix i col·loquial en boca de l'Al·legoria, figura procedent de la tradició culta. Citarem un segon i darrer exemple —tret, aquest cop, de *Lo Foraster, almanach per l'any 1872*. És una publicació de 48 pàgines, íntegrament escrita per Pau Bunyegas (pseudònim de Conrad Roure) i il·lustrada per Tomàs Padró. Comença amb les seccions tradicionals —com,

⁶⁴ E. CASSANY, *El costumisme en la prosa catalana, op. cit.*, p. 51.

⁶⁵ *Ibidem*. Posa en relleu que «durant el XIX ja resulta inimaginable una literatura popular sense interferències cultes», i afegeix que cal parlar d'una «nova literatura popular [...] perquè els efectes de la Revolució Industrial i el canvi social s'han fet sentir sobre el vehicle de transmissió i la conformació mental del públic que la consumeix.» (p. 51-52).

⁶⁶ Joseph SERRA, «Carta», *Lo Xanguet, almanach per l'any 1867* (1866) [versos 11-36].

posem per cas, el «Calendari per l'any 1872» (pàg. 5) i un breu «Judici de l'any» (pàg. 6)—, i acaba amb un llistat de places i carrers barcelonins («Guía de tots los carrers y plassas de Barcelona» [pàg. 39-48]). La primera pàgina de l'almanac anuncia informacions relatives a fires, exposicions i festes populars, sense oblidar diferents composicions poètiques i textos en prosa (pàg. 25-38). L'interessant, però, és la presència d'una secció titulada «Passeigs satírics per Barcelona», (que consta de quatre textos amb il·lustracions, entre les pàgines 7-25), precedida d'uns breus «Consells saludables pels forasters» (pàg. 6).

Aquests «Passeigs» ofereixen diàlegs satírics entre un «Barceloní» que fa de guia i li revela a un foraster els secrets i misteris de la ciutat : «*Barceloní* — Estich disposat a acompanyarlo per tot. Vosté es foraster y no sab prou las dresseras de aquet Barcelona» (pàg. 7). Al llarg de quatre toms pels espais urbans, sortiran diferents personatges (una *criada*, un *camàlich*, un *pobre*, un *coxero* i finalment un *dentista*), i totes aquestes escenetes permetran dibuixar una imatge actual i satírica de Barcelona. El guia evocarà amb el foraster els múltiples canvis que acaben d'afectar la capital —canvis no només arquitectònics (l'*ensanxe*) sinó també polítics, amb evidents referències a la *Gloriosa*—, i els diferents flagells i vicis que s'abaten sobre la ciutat. Amb aquest exemple, veiem que l'almanac —com el periòdic popular, en general, i l'article de costums, en particular—, s'apropa a l'actualitat i permet una «autèntica descoberta de la realitat com a matèria literària⁶⁷». És evident que aquesta sèrie convoca l'antecedent famós de la *Guía y avisos de forasteros que vienen a la Corte*, d'Antonio Liñán y Verdugo (1620), sense oblidar la —més recent— *Guía satírica de Barcelona* de Manuel Angelon i Broquetas (1854). D'altra banda, les fonts de la figura literària del guia —de procedència lucianesca— o fins i tot de la figura del diable —*El diablo cojuelo* de Luis Vélez de Guevara (1641)— són molts nombroses. L'actualitat urbana és la terra de cultiu que afavoreix la reactualització d'aquesta figura tòpica i tradicional del guia, autoritat moral que ensenya, revela, i compleix una «funció intel·lectual i explicativa⁶⁸». El fenomen d'apropiació i de readaptació paròdiques revelen la dimensió literària de l'almanac humorístic en català que, per tant, constitueix un lloc d'interferències on la paròdia fa possible, amb total *fluidesa*, la popularització de formes i de gèneres literaris que procedeixen de la tradició culta⁶⁹.

«El mundo es un sainete»: Déu sobre tot versus Momo sobre tot

Els humoristes reten homenatge a un altre Déu —Momo—, el Déu de l'ironia i de la sàtira. Arcadio Roda Rivas ho expressà clarament en el capítol «Sobre los almanaques» del seu *Ensayo sobre la opinión pública* (1870):

Los almanaques que ahora se publican parecen ofrendas consagradas al dios Momo, y los hombres que los escriben imaginan seguramente que el mundo es un sainete, o pretenden explotar su propensión a la risa, como hacían otras veces los bufones en los palacios de los reyes⁷⁰.

Això ens mena a parlar més precisament de la paròdia del vocabulari relatiu a l'any litúrgic i de les diferents seccions religioses de l'almanac, que fan els almanacs humorístics. L'exemple següent mostra com Manuel del Palacio recicla, recopila i mobilitza temàtiques humorístiques i satíriques habituals sobre cessants, solters i solteres, literats o deutors, per oferir una paròdia de la secció habitual «Días en que se saca ánima»:

⁶⁷ E. CASSANY, *El costumisme en la prosa catalana*, op. cit., p. 74.

⁶⁸ Nadine LY, *La poésie castillane de la fin du Moyen Age au début du Siècle d'Or*, Paris, Messene, 1998, p. 72.

⁶⁹ Pierre SCHOENTJES escriu que la paròdia és «le procédé le plus adéquat au travail d'appropriation que l'artiste réalise à partir des matériaux artistiques hérités des générations qui l'ont précédé», in *Poétique de l'ironie*, Paris, Seuil, 2001, p. 237. Linda HUTCHEON subratlla fins a quin punt la paròdia revela la «littérarité de l'œuvre», in «Ironie, satire, parodie», *Poétique*, n°46, 1981.

⁷⁰ Antonio RODA RIVAS, «Sobre los almanaques», *Ensayo sobre la opinión pública*, Madrid, Impr. de M. Minuesa, 1870, p. 307-308.

Los cesantes y jubilados el día que cobran.
 Las solteras de treinta en adelante el día que se casan.
 Los literatos de medio pelo el día que ven su nombre en letras de molde.
 Los aguadores el día que les toca el premio gordo.
 Las cómicas malas el día que logran inspirar amor al empresario.
 Los hombres políticos el día que el gobierno compra su silencio con un destino.
 Las niñas bonitas el día en que su madre las viste de largo o su marido las ata corto.
 Los pretendientes desesperados el día que hay crisis.
 Los deudores el día que se muere el acreedor.
 Las mujeres feas el día que oyen decir que tienen talento.
 Y por último, los que escribimos en almanques el día primero de año en que ya no tenemos que pensar en semejante cosa⁷¹.

Pel que es refereix a la secció «Festes movibles», esdevé en *Lo Xanguet*:

Los dias en que s'acaba la feina.
 Los de casament y bateig.
 Los que s'està malalt.
 Los de campana, pels estudiants⁷².

Finalment, i pel que fa a la paròdia de la secció «Judici de l'any», observarem la desaparició de la fórmula tradicional i consagrada amb què es tanca aquesta composició, «Déu sobre tot» («Dios sobre todo»). Tan sols n'hem trobat una sola ocurrència als diferents almanacs de López que vam consultar: és el cas del «Judici de l'any» publicat a *Lo Xanguet, almanach per l'any 1866*, on Pau Bunyegas (pseudònim de Conrad Roure) afegeix la fórmula-colofó de la composició, però sembla que ho fa com a la babalà, com per desídia i com si hagués estat a punt d'olvidar-la:

Y en fi: l'any que vaji fort,
 sense poagre, sense creus,
 ja hi poden pujar de peus
 que per Sant Silvestre, mort.
 Y en lo seu sepulcre fret,
 veurán que acabará així,
 son epitafi en llatí:
Fecit quod dixit Xanguet.
 De això no'n fallarà un mot,
 que al judici empatullat
 Pere Grullo m'hi ha ajudat.
 ¡Ah! Després: Déu sobre tot⁷³.

Més enllà de les modificacions d'un tema o d'una rúbrica, és interessant veure —i Jean-François Botrel ens hi convida— com l'almanac pot ser el lloc d'expressió de conflictes:

Une étude sur les almanachs ou les calendriers, genre anciennement codifié mais aussi lieu d'expression des conflits entre savoirs traditionnels et nouveaux savoirs, entre pratiques anciennes et nouveaux modes d'organisation sociale, permettrait d'observer le progrès de l'écrit, les rapports entre le quotidien et l'évasion, la diversification des «dépendances, les processus d'acculturation, les pratiques de lecture, etc.», l'étude du devenir d'un thème emprunté et réemprunté (les fameux «champs d'épandage»),

⁷¹ Manuel del PALACIO, «Días en que se saca ánima», *El Tiburón para 1865* (1864).

⁷² «Festas movibles», *Lo Xanguet, almanach per l'any 1867* (1866).

⁷³ Pau BUNYEGAS (CONRAD ROURE), «Judici del any 1866», *Lo Xanguet, almanach per l'any 1866* (1865).

permettrait d'affiner cette dialectique constante qui existe entre culture dominante et cultures subalternes, dans la durée, ainsi que les échos et les spécificités des divers traitements dont il est l'objet⁷⁴.

Cal precisar que totes aquestes produccions humorístiques de la *Llibreria* es van publicar en un context de combativitat de la publicística catòlica. Els devocionaris establien el còmput precís i quotidià de la cultura dels catòlics, i s'utilitzaven fulls, fulls volanders, butlletins, llibres de devoció, catecismes, «goigs» i almanacs, per a propagar les bones doctrines. A Barcelona, des de l'any 1848, funcionava l'«*Editorial Libreria Religiosa*» del Pare Claret (autor de *Camí dret i segur per arribar al cel* [1843]). Recordem també que el *Kempis* va formar part de les obres més llegides al segle XIX, atès que es van registrar noves edicions —destinades a l'ús popular— del *Tractat de la imitació de Cristo y menyspreu del món* atribuït a Tomás de Kempis⁷⁵. Citem també l'exemple de Joan Martí i Cantó que publicà —el 1866, a Barcelona— *El pan nuestro de cada día ofrece a sus queridos hijos los cristianos la más tierna de las madres, María Santma. Devocionario completísimo para todos los días y épocas del año*. Al llarg del Sexenni, els almanacs humorístics que es declaraven sense reserva republicans federals tenien com a contrapunt els almanacs integristes, que funcionaven com a llibres de propaganda adreçats a un públic més ampli i menys culte, com ho subratllà Fèlix Sardà i Salvany en referir-se a la publicació de l'*Almanaque de los amigos del Papa* (1872):

Más que un almanaque es éste un libro de propaganda y de lucha destinado a popularizar y fomentar en la familia española el amor a nuestro inmortal Pontífice y la adhesión a la causa sacrosanta que su nombre simboliza⁷⁶.

En aquest context, és evident que l'almanac humorístic constitueix un lloc d'expressió de conflictes, en la mesura que pot interpretar-se com a paròdia, burla i ridiculització de les normes pròpies de l'almanac (i en particular de les normes inherents al calendari religiós) i de les informacions relatives a l'any litúrgic. L'almanac humorístic aspira essencialment a fer riure, però també l'hem d'analitzar com a lloc de paròdia de les seccions de l'almanac que pretenen conferir un ritme immutable i *ordenat* al quotidià, és a dir regir-lo i regular-lo mitjançant una cotilla de regles. Arcadio Roda Rivas feia palès que una de les finalitats dels almanacs era ortopèdica, i escrivia que s'havien de considerar com a mitjà oportú per a fomentar el sentiment de la virtut entre les classes menys il·lustrades. Calia redactar-los, doncs, de manera *assenyada, sensata*, prenent en compte, a més a més, la particularitat intrínseca d'aquelles publicacions, és a dir el fet que el seu consum es caracteritzés per la reiteració de l'acte de lectura:

Las clases menos ilustradas son las que más necesitan el sentimiento de la virtud, tanto para su propia felicidad, cuanto para garantir de sus ataques al resto de los asociados. [...]

Los periódicos, como ahora se redactan, aunque pudieran llegar a sus manos y aunque pudiesen invertir en leerlos el tiempo que para esto se necesita, *sólo les comunicarían ideas sin orden ni exactitud, propias para hacer a los hombres inquietos, pero no para hacerlos sensatos*.

Acaso un medio proporcionado para lograr este saludable objeto, sea la publicación de *almanaques escritos juiciosa y discretamente con tal designio*. Por su índole están siempre en las manos de los que los compran, y el efecto de su lectura debe ser más

⁷⁴ Jean-François BOTREL, «La littérature du peuple dans l'Espagne contemporaine», in J.-L. GUEREÑA y A. TIANA (ed.), *Clases populares, cultura, educación, siglos XIX y XX* (Coloquio hispano-francés, Casa de Velázquez, Madrid, 15-17/06/1987), Madrid, Casa de Velázquez, UNED, 1987, p. 291.

⁷⁵ Hipólito ESCOBAR (dir.), *Historia ilustrada del libro español. La edición moderna. Siglos XIX y XX*. Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1996, 602 p. La primera impressió del *Kempis* data del 1492.

⁷⁶ Félix SARDA I SALVANY, «La política y la religión», *Revista popular*, 1/01/1871 (Solange HIBBS-LISSORGUES, *Traditionalisme et «esprit nouveau» dans l'Eglise catholique espagnole à travers la presse catholique catalane de 1868 à 1900*. Thèse inédite, Toulouse, 1987, sous la direction de Robert Jammes, Lille III, ANRT, 1988, p. 66). Citem també l'*Almanaque de los devotos de Santa Teresa* (1874).

eficaz, atendida la repetición con que se verifica. ¿Quién puede imaginar un medio más adecuado para *difundir ciertas máximas de moral y ciertos preceptos útiles en la vida*? Estas máximas y estos preceptos llegarían a *formar una especie de código* entre las clases pobres, cuya influencia se haría sentir en los individuos y en todo el cuerpo de la sociedad. [...] ⁷⁷.

L'almanac ha de contribuir a fomentar l'ordre i els seus valors associats (*serietat, gravetat, seny, judici*). Aquestes paraules d'Arcadio Roda sobre la construcció d'un «còdig» són les mateixes que trobem —de forma satírica— sota la pluma de l'escriptor republicà Robert Robert, que parodiava i ridiculitzava la finalitat seriosa i ortopèdica dels almanacs en un article titulat «Del calendario. Su universalidad, sus excelencias», publicat cinc anys abans, a l'almanac *El Tiburón* (1865):

Malos tiempos corremos.

Las ideas más disolventes se propagan de continuo por medio de libros, folletos y periódicos. En medio de esa pavorosa anarquía, hija de la prensa...moderna, volved los ojos al calendario y decidme todos, lectores: ¿le habéis visto jamás insinuar alguna idea sospechosa? ¿Habéis sorprendido en sus amenas páginas un chiste poco honesto o la menor alusión poco grata a los poderes constituidos? No, nada tienen que temer de él la moral ni las buenas costumbres: su texto, siempre ordenado, se conserva ajeno a toda interpretación maliciosa: «lunes, 1, martes, 2, miércoles, 3...» ¿puede darse nada más apacible e inofensivo? ¡Oh padres de familia! Si queréis que vuestros hijos se ejerciten en la lectura sin que su imaginación se enardezca, ni se exciten sus pasiones, sometedlos al régimen del calendario, léanlo y reléanlo, noche y día, no importa que se les rompa con el uso, ahí está el editor López que os hará una enorme rebaja en los pedidos al por mayor.

Personas hay que nunca tuvieron necesidad de activar el entendimiento que el Señor les concediera. Aquí el impío se inclinará a pensar que fue injusticia de Dios concederles una gracia inútil, pudiéndola aprovechar otros. ¡Ataja el vuelo de tu malicia, gusano de la tierra, y considera que para aquéllos permitió Dios, entre otras cosas, se inventara el calendario, y así les verás entretenidos en buscar cuándo es Pascua, y cuándo es *Corpus*, y cuándo entra la Cuaresma, lo cual les lleva suavemente a averiguar la fecha del viernes santo, por donde entran de lleno en consideraciones ascéticas. [...].

Por último: nosotros a estas horas, quizás andaríamos vagando ociosamente, o estaríamos envueltos en la antihigiénica atmósfera de un café, o asistiendo a la representación de esos dramas inmorales, porque no le cae la lotería al bueno, ni al malo se ajusticia *coram populo*; y ¿por qué nos vemos libres de ocio y de peligros materiales y morales? ¿Por qué nos encontramos a las nueve de la noche en casa, calentitos, abrigados y casi casi soñolientos, estado el más propicio para no caer en malas tentaciones?

Porque estamos haciendo calendarios.

Y tú mismo, lector benévolo, tú mismo, dejarás de pecar mientras tengas la atención puesta en el calendario.

¡Oh! También a ti te lo encargo; léelo y reléelo, no te canses nunca de tan fácil y suave práctica, embébetete en el examen de las témporas, las galas con uniforme y las sacas de ánimas, y a los pocos años de este continuo ejercicio, hecho con vocación, se habrá disciplinado tu memoria, habrás ahuyentado los malos pensamientos, no se te dará gran cosa de las miserias mundanas y ¿quién sabe si algún día, entre un par de sabrosos bostezos, bendecirás nuestra memoria ⁷⁸!

⁷⁷ A. RODA RIVAS, «Sobre los almanaques», *op. cit.*, p. 305-308. El subratllat és meu.

⁷⁸ R. ROBERT, «El Calendario. Su universalidad, sus excelencias», *El Tiburón. Almanaque para el año 1865* (1864). Subratllem de passada el joc de paraules, fundat en el doble sentit de l'expressió col·loquial «hacer calendarios» («estar pensativo, discurrendo a solas sin objeto determinado», *RAE*).

D'una banda, podem veure com aquest autor satíric ironitza sobre el vocabulari religiós relatiu a l'any litúrgic («examen de las témporas», «galas con uniforme», «sacas de ánimas», «continuo ejercicio», «buscar cuándo es Pascua, y cuándo es *Corpus*, y cuándo entra la Cuaresma, lo cual les lleva suavemente a averiguar la fecha del viernes santo»). D'altra banda, si recordem — amb els historiadors José María Jover Zamora i Juan Sisinio Pérez Garzón—, fins a quin punt cal associar l'*ordre* amb els fonaments ideològics del moderantisme, podem concloure que, sota la pluma d'aquest publicista republicà, és molt probable que la referència a la susdita paraula —i als seus valors associats i encarnats pels «padres de familia»— ofereixi una crítica d'aquesta ideologia política⁷⁹. En aquest fragment que, a vegades, també podria interpretar-se com a paròdia de la retòrica religiosa, trobem precisament el camp lexical del *seny*, de l'*ordre*: Robert hi parla de «*buenas costumbres*», de «texto siempre *ordenado*», i utilitza expressions que s'assemblen al vocabulari emprat per Arcadio Roda («*sometedlos al régimen* del calendario», «se habrá *disciplinado* tu memoria»). La «quietud» evocada per Roda hi apareix mitjançant l'expressió robertiana «nada más apacible e inofensivo». Finalment, als antípodes dels termes «excitar», «enardecer», i del «café antihigiénico», impera la tranquil·litat somnolenta que recorda la seguretat casolana associada a la burgesia conservadora:

Su ideal de vida estriba en la seguridad. Seguridad en el hogar, en la intangibilidad del hogar, cerco sagrado. Seguridad en el status social, cifrado en una red de convencionalismos, en un culto a las apariencias celosa y sacrificadamente, a veces, practicado. Seguridad económica basada en la profesión, en la pequeña renta; cimentada en el ahorro. Seguridad moral anclada en el vértice aretelógico de ésta que en adelante llamaremos «burguesía hogareña»: la honradez, la probidad. [...]. Una perfecta seguridad terrena, en suma, completada y sublimada por una seguridad trascendente: fe y esperanza⁸⁰.

Lògicament, els almanacs humorístics es funden en la reivindicació del *desordre*, com ho manifesten els redactors de *Lo Xanguet* de 1865 que treuen a llum un almanac «enjiponat en català del que ara's parla». Si el terme «enjiponat» s'ha de relacionar amb el context lingüístic en què es va publicar l'almanac, també il·lustra una manera d'anar a contracorrent del propòsit *ordenat*, *seriós* i *assenyat* (engiponar és «arranjar una cosa a corre-cuita, de qualsevol manera»). El mateix títol ¡¡¡*La Tabola!!!* constitueix una invitació a «armar tabola», és a dir a esvalotar, a divertir-se sorollosament, mentre que el crit «¡Jarana a discreción!» figura oportunament al prefaci del *Tiburón* de 1864 («jarana» és «diversión bulliciosa y alborotada»). La recurrència de la temàtica culinària, del banquet, dels àpats, de l'«humor culinari» (considerat per E. R. Curtius com la «principal font de comicitat⁸¹») també ens indica que l'almanac vol situar-se en un àmbit particular, associat a la idea de l'excés (llevat que es tracti de reivindicar una altra concepció del «gust»...). L'estol de redactors humoristes convoca, doncs, la figura del *magister cocorum*, i proposa al lector d'atipar-se i de menjar inconsideradament:

Almanaque de L'Ase per l'any 1868. «Col·lecció de articles, poesias, anécdotas, epigramas cantars y encara més cosas, dolsas, saladas, y ab un punt de pebre arregladas a la mida de tots los gustos⁸²».

⁷⁹ José Mª JOVER ZAMORA defineix l'ordre com a «principio básico e incuestionable del moderantismo» y «único principio programático claro y permanente del Partido Moderado», in J. Mª JOVER (dir), «La era isabelina y el Sexenio Democrático, 1834-1874», R. MENÉNDEZ PIDAL (dir.), *Historia de España*, Madrid, Espasa Calpe, 1988, vol. XXXIV, p. 401. Juan Sisinio Pérez Garzón recorda que «los moderados hablaron del orden de modo obsesivo», in «Epílogo: balance de un reinado», J. S. PÉREZ GARZÓN (ed.), *Isabel II. Los espejos de la reina*, Madrid, Marcial Pons, 2004, p. 333.

⁸⁰ J. Mª JOVER ZAMORA, *Política, diplomacia y humanismo popular*, Madrid, Turner, 1976, p. 51-52.

⁸¹ Ernst Robert CURTIUS, *La littérature européenne et le Moyen Age latin*, Paris, PUF, 1986, vol. II, p. 210.

⁸² *Almanaque de L'Ase per l'any 1868* (1867).

La Xanfayna, Calendari per 1868. «Guisat d'alberginias, tomátechs, carbassó, pebrot, sang, fetxe etc tot trinxat mesclat y sufrejit per tres o quatre cuyners de molt bon gust adobada ab una bona porció de talls de cal déu regalats per uns quants amichs⁸³».

Citem, per fi, el prefaci de l'almanac *El Tiburón* (1864) —*mixtura* genèrica o *popurri* on alternen prosa i versos hendecasil·làbics— que es funda, de nou, en la mobilització del camp lexical culinari: «¿Qué obra se ha publicado del *gusto* de la nuestra [...]?»; «el hambre devoradora del impaciente público que nos rodea, como perro que espera la tajada del cocinero, nos estimula a inaugurar el festín que preparamos»; «[...] del arte culinario / Aprendió *El Tiburón* lo necesario, / Y hoy en mesa redonda y por su cuenta / Una comida opípara os presenta⁸⁴». De passada, també podem recordar el lligam que existeix entre les publicacions de López i les manifestacions carnavalesques de l'humorisme xaró, aquell humor pla, barroer, desimbolt, excessiu i contrari al *bon gust* de «l'hegemonia patrícia dominant⁸⁵».

A tall de conclusió

Al llarg de la dècada dels anys seixanta i del Sexenni, la *Llibreria* democràtica i republicana de López fou una plataforma de propagació de la «literatura popular catalana», a través de la publicació del teatre pitarià i de nombrosos periòdics festius, escrits tant en castellà com *en català que ara es parla*. Hem vist que els almanacs humorístics —considerats com a subgènere del periodisme satíric popular— poden definir-se com a lloc de paròdia de les seccions tradicionalment constitutives de l'almanac, i com a manifestació literària fundada en les interferències paròdiques de formes populars i cultes. Per tant, és un producte que fa possible la circulació, el consum i la popularització de textos literaris. D'altra banda, hem proposat d'estudiar fins a quin punt l'almanac humorístic presentava una lectura irònica de l'objectiu normatiu del calendari de l'any litúrgic, i en quina mesura constituïa un contrapunt festiu a la finalitat *seriosa* i *moral* dels almanacs, almanacs religiosos i devocionaris.

En l'edició de 1871, l'almanac *Lo Xanguet* es definia de la manera següent: «il·lustrat ab molta sal y escrit per D. Pau Bunyegas, D. Magí Gil, D. Simon, lo Sereno del barri y *altras autoritats populars*». Aquesta expressió final, que posem en cursiva, ens sembla interessant, i per això acabarem aplicant-la a l'estol d'escriptors popularistes de la *Llibreria* que —per la seva capacitat desvetlladora i pel seu paper iniciador i modèlic, en aquell context d'embranzida i de popularització del catalanisme cultural—, s'han de considerar, no pas com a «*lacayos* de la literatura», sinó com a «*autoritats populars*».

⁸³ *La Xanfayna, Calendari per 1868* (1867).

⁸⁴ A continuació trobarà el lector la continuació de la composició: «Donde os piensa servir, si tenéis hambre, / Murmuración con sal, burla fiambre, / Empanadas de farsas a la moda, / Críticas estofadas, pan de boda, / Costumbres de Madrid extravagantes, / Con nabos, alcaparras y guisantes; / Pepitoria de *uniones* sospechosas, / O abstenciones a medias y miedosas; / Trapisondas de alcoba en escabeche, / *Puros en comité*, ranas en leche, / Ensalada de col vicalvarina, / Misterios del amor en galantina, / Chismes de Barcelona y vino a pasto», «Prefacio», *El Tiburón, 1864* (1863). Indiquem que «uniones» és una referència a la «Unión Liberal» del general O'Donnell, i que «puros» designava els progressistes que —al contrari dels «resellados»— no ingressaren a la Unió Lliberal.

⁸⁵ J. PICH, *Federalisme i catalanisme, op. cit.*, p. 41; À. CARMONA, *Dues Catalunyes, op.cit.*, p. 23 i 170.